

Владислав Кириченко

З ІСТОРІЇ ОХОРОНИ СТРИЖНЯ (за матеріалами справи № 112 ДАЧО)

Стаття присвячена спробам побудови на р. Стрижень салотопного заводу у 1910-1912 рр. Незважаючи на економічну доцільність підприємства, будівництво було заборонено міською владою та згодом сенатом у зв'язку із його екологічною небезпекою для міста та річки.

Ключові слова: екологія, виробництво, захист навколишнього середовища, Чернігів.

Річка, яка протікає через місто, розділяє його, може вважатися природною перешкодою для жителів. Із покоління в покоління формується особливий статус мешканців Чернігова «з річкою», формується розуміння важливості не лише використання цього географічного феномену, але і збереження та відновлення ресурсного потенціалу об'єкта.

Події, що відображені у справі № 112 будівельного відділу Чернігівського губерньського управління, маловідомі не лише широкому загалу небайдужих до історії міста, а й краєзнавцям та історикам. Вони стосуються, мабуть, однієї з перших спроб захисту річки від антропогенного впливу, яка набула загальноімперського масштабу.

11 червня 1910 р. на стіл начальника будівельного відділу Чернігівського губерньського управління* лягло «Прошение» від чернігівського міщанина Георгія Михайловича Мацка.

У заяві йшлося: «Представляю при этом проект на устройство мыловаренного, салотопного и кишечного заведения, предположительно к устройству на земле принадлежащей мне и находящейся по Халевинскому шляху по дороге на с. Масаны, прошу покорнейше Губернское Правление разрешить мне таковое устройство»¹. Слід зазначити, що північна околиця міста на початку ХХ ст. проходила по лінії від північного кута Єврейського кладовища у напрямку нинішньої вулиці Декабристів (на північ), до перетину з вул. Боженка і на північний схід до р. Стрижень.

15 липня 1910 р. з'являється рапорт Чернігівського повітового урядника**. Оскільки до обов'язків тодішньої поліції входило багато невластивих їй функцій, то першою інстанцією у цій справі стала саме вона. Рапорт з'являється після перевірки на місцевості. У ньому йдеться про те, що ділянка землі, яку Г. М. Мацко придбав у дворянки Марії Григорівни Іващенко, «находится в 100 шагах от Чертореевского рва и прилегает к Любечскому почтовому тракту на протяжении 30 саж. Шириною в 20 саж.»². Навколо цієї ділянки, крім землі вищезазначеної М. Г. Іващенко, були землі «жителя села Масанов Александра Гаймановского и разных крестьян дер. Котов, которые (т.е. участки) уже распроданы разным лицам, образовавших там поселение состоящих более чем из 20 дворов, при чем число дворов постепенно увеличивается»³. Далі у рапорті озвучувалася думка про недоцільність побудови заводу на Стрижні та можливі негативні наслідки функціонування заводу: «Если просьба Мацко о разрешении ему устройства этих заведений будет удовлетворена,

* Вик. справи губерньського інженера Дмитро Дмитрович Афанасьєв, колезький радник, до кінця справи дослужився до чину статського радника. Молодший інженер – Ромео Ромулович Фельдбах, без чину. Вик. справи губерньського архітектора – Татевос Туманович Ярамишянц за роки, коли проходила ця справа, вислужився з чину титулярного радника до чину колезького асесора.

** Чернігівський повітовий урядник колезький радник Сергій Максимович Максимовський.

© Кириченко Владислав Віталійович – методист Центру туристично-оздоровчої та виховної роботи з дітьми та молоддю (м.Чернігів).

то отбросы с заводов будут заражать воздух зловонием, и сами заводы могут служить очагом заразы, что естественно послужит препятствием к заселению прилегающих к заводам участков... Кроме предполагаемых к устройству Георгием Мацко заводов, возле земли Иващенко на другой стороне Чертореевского рва существует кишечный завод при городских бойнях, отбросы с которага, попадая в Чертореевский ров, во время дождя относятся водою в р. Стрижень около Казарменного участка и заражают воду, почему местные жители возбуждают ходотайство о переводе завода в другое место..., если же будут устроены заводы Мацко, то находясь между жилыми постройками и вблизи большой дороги, они еще более вредно будут действовать на санитарное состояние прилегающей местности, а также привлекать стаи бродячих собак, которые будут нападать на прохожих»⁴.

Проти цього будівництва різко виступила і сама М. Г. Иващенко, при цьому вона наголошувала, що хоче подарувати місту прилеглу до майбутнього будівництва ділянку землі «...для сооружения храма в память 1000-летия г. Чернигова»⁵, а також жителі навколишніх сіл. Из рапорту зрозуміло, що в результаті проведення неофіційного розслідування «проситель Мацко» вірогідніше за все був тільки підставна особа в цій справі («... есть никто иной как подставное еврейми лицо, т. к. он сам в устройстве завода не нуждается и избран для этого еврейми, после отказа в разрешении еврейю Айзиновичу устроить на земле Иващенко такой-же завод»⁶). Підтвердженням цього є факт спроби купити землю у М. Г. Иващенко для будівництва подібного закладу. У заяві на ім'я Чернігівського повітового урядника від 5 липня 1910 р. Марія Григорівна Иващенко писала: «Мне ранее предлагали большие деньги в сравнении со стоимостью земли, что бы я продала в урочище Черторей участок земли под устройство завода, но я не согласилась...»⁷.

Так чи інакше, але чернігівський повітовий урядник відписав губернському управлінню: «По моему мнению ходотайство Мацко не заслуживает уважения»⁸.

16 липня 1910 р. будівельний відділ губернського управління направив в лікарняний відділ доповідну записку з проханням дати «свое заключение не будет ли означенные заведения приносить вред в санитарном отношении...»⁹.

2 серпня 1910 р. на ділянку на підставі припису лікарняного відділу губернського управління від 28 липня 1910 р. № 42/5 виїхала комісія, щоб на місці розібратися і дати оцінку. У її склад потрапили чернігівський повітовий урядник, виконуючий обов'язки чернігівського повітового лікаря*, чернігівський міський лікар**, поняті – селяни Микита Шой і Тимофій Кот¹⁰.

20 серпня Мацко написав чергову заяву до повітової поліцейської управи. У ній він надав креслення печі під котли. Це була піч системи Люшина, «...одобрена Императорским Техническим обществом»¹¹, процес спалювання газів у якій унеможливував, по словах Мацко, «появлению зловоний». Також додавалися креслення відстійників та підвалів для зберігання сирого матеріалу та кишок. «...Вследствие изложенного покорнейше прошу Полицейское Управление не отказать в своем отзыве строительному отделению на предмет разрешения устройства мною завода»¹² – закінчував свою заяву Мацко.

20 листопада 1910 р. чернігівський повітовий урядник та виконуючий обов'язки чернігівського повітового лікаря зробили висновок, що «...устройство упомянутого завода не может быть допущено с санитарной точки зрения», як головний мотив приводиться теза, що побудова заводу призведе до «...загрязнения реки Стрижня отбросами производства»¹³.

Але і Мацко даремно часу не гаяв. Мабуть, була проведена певна робота з фігурантами справи, і 14 жовтня 1910 р. в «Протоколе Совещательного Присутствия Врачебного Отделения Черниговского Губернского Правления» читаємо: «...Врачебное Отделение Черниговского Губернского Правления рассмотрев по сути вопроса находит, что устройство означенных заведений по прилагаемых планах и системах может быть разрешено по следующим основаниям:

* В. о. Чернігівського повітового лікаря, статський радник Володимир Петрович Демидович.

**Чернігівський міський лікар, титулярний радник Марк Якович Гармізе.

- проезжая дорога вблизи заводов не может служить препятствием к их открытию ни в каких отношениях;

- при существующей при заводе системах сжигания отходов и периодического вывоза их за пределы Чертореевского оврага, завод не может загрязнять отбросами производства;

- как городская бойня так и ближайшие к заводам жилые постройки х. [хутора] Иващенко расположены не ближе 1 версты от проектируемых заводов, что и может считаться достаточным расстоянием в санитарном отношении. А потому Врачебное Отделение определяет записать об этом в протокол, копию которого с чертежами и актом осмотра препроводить в Строительное отделение»¹⁴. Протокол був підписаний в.о. лікарського інспектора*.

Насправді в «Протоколе Совестьного Присутствия Врачебного Отделения Черниговского Губернского Правления» були не зовсім точні дані. До справи № 112 додано план міста Чернігова 1908 року. Це доволі відомий історикам план «В память 1000 летия г. Чернигова»¹⁵, випущений в Києві, друкарня С. В. Кульженка. Але до верхньої рамки плану, приєднаний аркуш цупкого паперу, на якому зроблено додаток із зображенням місцевості під забудову заводу, місця під забудову житлового масиву, дороги й інше. Тобто Черторейський яр, хутір Иващенко, землі, які забудовуються, Казарменний наділ, дороги на Любеч, Гомель, с. Білоус, а також ділянка, на якій планувалося будівництво кишкового та салотопного заводу, були означені літерою А. Зображений план виконаний у тому ж масштабі, що і основний план («в английском дюйме 100 сажений»), а ще на ньому позначено кроки від заводу до певних об'єктів. Тому маємо відстань від кута ділянки заводу до краю Черторейського яру – 103 сажени, до «ближайшей хаты, 3-й от дороги х. Иващенко – 330 сажений, до угла ближайшего строящегося для г.г. офицеров каменного дома – 717 сажений», тобто до краю яру та до будівель відстань набагато менша за 1 версту (1 верста – 500 сажнів, 1 сажень – 2,1336 м.). Мабуть, «Врачебное Отделение Черниговского Губернского Правления» або не знало про цю карту, або свідомо давало невірні дані. Хоча, не виключено, що цей додаток до плану 1908 року міг з'явитися після 14 жовтня 1910 р.

2 листопада 1910 р. на ім'я чернігівського губернатора був отриманий лист від тим. командуючого 176-піхотного Переволоченського полку, який квартирувався в Чернігові**: «Мещанин Г. М. Мацко, возбудил ходатайство о разрешении построить ему кишечно-очистительный и мыловаренный заводы на участке земли... расположенном возле казарм, жилых помещений и вновь строящихся офицерских флигелей. Так как вышеназванные заводы будут распространять зловоние и заразу, что будет сильно отражаться на здоровье чинов вр. вверенного мне полка и семейств г.г. офицеров, то не найдете ли Вы, Ваше Превосходительство, возможность отклонить разрешение на постройку вышеупомянутых заводов вблизи казарменного участка»¹⁶.

21 грудня 1910 р. відбулося засідання будівельного відділу Чернігівського губерньського правління. На ньому прийняли рішення, яке не дозволило здійснитись масштабному забрудненню Стрижня. У «Протоколе Совестьного Присутствия Строительного Отделения Черниговского Губернского Правления» відзначено: «...Определили: в ходатайстве Мацко о разрешении устройства мыловаренного, кишечного и салотопного заведений отказать, о чем с возвращением чертежей объявить ему через Черниговского Полицмейстера под расписку, которая должна быть представлена в Губернское Правление»¹⁷. Про це рішення 22 грудня 1910 р. повідомили чернігівського поліцмейстера*** (циркуляр № 2908)¹⁸, чернігівського урядника (циркуляр № 2907)¹⁹, командира 176 піхотного Переволоченського полку (циркуляр № 2906)²⁰. А сам Георгій Михайлович Мацко отримав повідомлення про відмову під розписку 3 січня 1911 р.²¹.

Здавалося, крапка поставлена. Але ці події ще розтягнуться майже на два роки.

* Вик. справи губерньського лікарського інспектора – доктор медицини, статський радник Микола Дмитрович Сульменев.

** Командир 176 Переволоченського піхотного полку, полковник Сергій Іванович Гаврилов.

*** Чернігівський поліцмейстер – вик. справи, статський радник Микола Пилипович Павлінський.

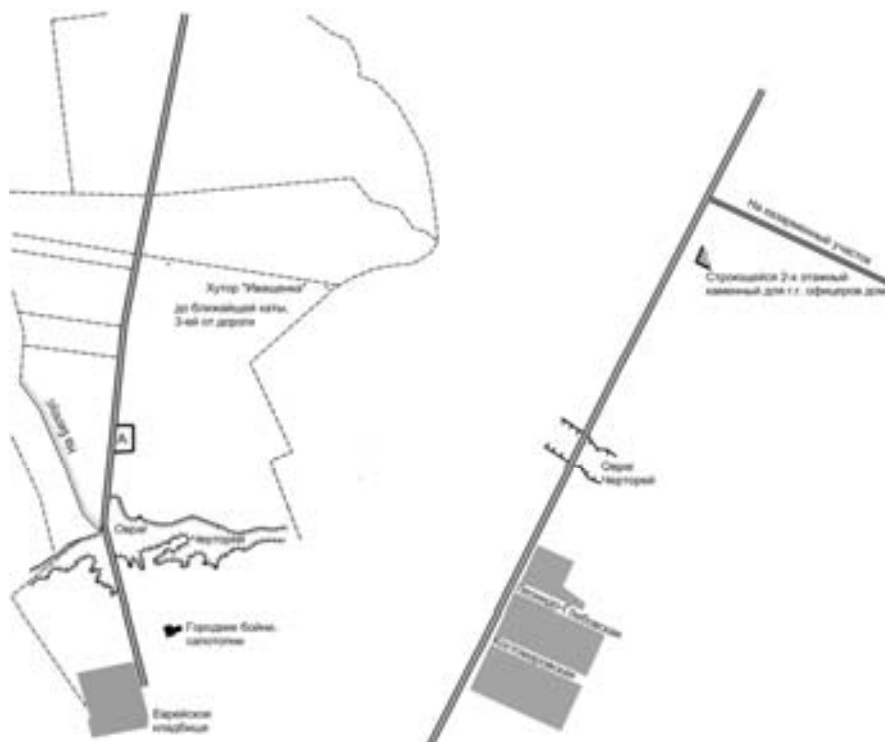
22 лютого 1911 р. Мацко подав «прошение, о выдаче копии постановления Губернского Правления об отказе строительства завода... необходимой для представления в Сенат»²². Мабуть, версія про Мацко як підставну особу, все-таки підтверджувалась. Подання та розбори заяв не з дешевих, тому скоріше за все сплачувалися кошти на це не з кишені прохача. Наприклад, лише за подання про видачу копії він заплатив 40 коп. Для порівняння – пшеничний хліб коштував 3-4 коп., м'ясо 1 гатунку – 16 коп. за фунт (409,5 грама), пара черевиків від 50 коп. до 1 руб., зарплата гончара – 30-40 руб. за рік, вчителя – 250 руб., столяра – 90-100 руб. за рік. Так чи інакше, але 26 березня 1911 р. скаржник відправив рапорт за № 743 зі скаргою в «Правительствующий Сенат»²³.

Проходить ще два роки, і 14 жовтня 1913 р. з'являється «Указ Его Императорского величества, и правительствующего Сената» Чернігівському губернському правлінню. Власне кажучи, цей документ поставив останню крапку у справі захисту Стрижня від зливу в нього відходів: «Правительствующий Сенат находит, что согласно рапорта Министерства Внутренних Дел, от 3-го октября 1912 года за № 959, ...устройство заводов обрабатывающих сырые животные продукты... не может быть разрешаемо вблизи населенных мест, поблизости проезжих дорог, пастбищ и водоемов, так как такое разрешение шло бы совершенно в разрез с стремлением правительственных и общественных органов к улучшению санитарных условий населенных мест.

Обращаясь к данному случаю, видно, что участок расположен в ½ версты от Чертореевского оврага, в который стекают весенние воды (а следовательно и дождевые), и из него направляются в р. Стриженю. Следовательно, не устраняет возможность загрязнения этой реки отбросами с завода и заражением ея. Уже это одно обстоятельство исключает возможность удовлетворения ходатайства Мацко.

Правительствующий Сенат определяет: – жалобу Мацко оставить без последствий. О чем, для объявления просителю и в разрешение рапорта, от 26 марта 1911 г. за № 743, Черниговскому Губернскому Правлению послать указ, каковым уведомить и Министерство Внутренних Дел на рапорт, от 3-го октября 1912 г. за № 959»²⁴.

20 листопада 1913 р. Г. М. Мацко дав розписку «г. Приставу 2 части г. Чернигова в том, что присланный при предписании Строительным Отделом Черниговского Гу-

бернского Правления от 2 ноября 1913 г. за № 3352 Указ Правительствующего Сената от 14 октября 1913 г. за № 11446 мне сего числа объявлено, в чем и подписуюсь»²⁵. У справі № 112 з'являється останній документ — рапорт до сенату. «Во исполнения Указа, от 14 октября сего года за № 11446, Губернское Правление имеет честь донести, что указ этот объявлен мещанину Григорию Мацко под расписку, от 20 ноября 1913 г.

И. д. Губернатора Матвеев

Вице-Губ. старший Советник Баршевский

И. д. Губернский Инженер Афанасьев»²⁶.

Отже, спроба Мацко або осіб, які стояли за ним, побудувати на Стрижні салотопний завод закінчилася невдало. Незважаючи на всі їхні спроби довести екологічну безпечність проєктованого заводу, місцева влада, а потім і сенат не підтримали цього проєкту.

Особливо слід звернути увагу на обґрунтування заборони будівництва. Головним аргументом проти даного будівництва була екологічна небезпека від заводу і забруднення Стрижня.

1. Державний архів Чернігівської області (ДАЧО).– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 1зв.

2. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 3зв.

3. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 3зв.

4. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 4зв.

5. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 4зв.

6. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 4зв.

7. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 5зв.

8. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 4зв.

9. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 6зв.

10. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 8зв.

11. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 31зв.

12. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 9зв.

13. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 10зв.

14. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 12зв.

15. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 32зв.

16. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 13зв.

17. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 16зв.

18. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 17зв.

19. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 18зв.

20. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 19зв.

21. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 20зв.

22. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 21зв.

23. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 27зв.

24. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 28зв.

25. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 29зв.

26. ДАЧО.– Ф. 679. – Оп. 4. – Спр. 218. – Арк. 35зв.

Статья посвящена попытке построить салотопный завод в Чернигове на реке Стрижень в 1910-1912 гг. Несмотря на экономическую выгоду от предприятия, стройка была запрещена городскими властями, а потом и сенатом. Причиной запрета была экологическая опасность завода для города и реки.

Ключевые слова: экология, производство, защита окружающей среды, Чернигов.

The article is devoted to the project of construction of the lipid plant in Chernihiv near the Stryzhen River in 1910-1912th. Despite of economic benefits of the plant, it was forbidden by the local authorities and by Senat because of plants' ecological danger for the town and river.

Keywords: ecology, industry, environmental protection, Chernihiv.